

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

مُضَرَّان

(کوهسَران)

حِشَّانِ زَوْنِ جَعْرِافِیَا وَاجْتِمَاعِیَا وَصِفَتِهَا
مِیَا تَارِجِ جَعْرِافِیَا وَاجْتِمَاعِیَا وَصِفَتِهَا
مَنْطِقِ کُوهِسَرِیَا بَاسْمِیَا وَطَهْلِیَا کُفُیَا

بخش نخستین

دکتر حسین کریمیان

استاد دانشگاه اصفهان

تهران - ۱۳۸۵

سلسله انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

شماره ۴۵۹

سرشناسه	کریمان، حسین، ۱۲۹۲ - ۱۳۷۲.
عنوان و پدیدآور	قصران (کوهسران): مباحث تاریخی و جغرافیایی و اجتماعی و مذهبی و وصف آتشیگاه منطقه کوهستانی وی باستان و طهران کنونی / حسین کریمان
مشخصات نشر	تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی: شورای اسلامی شهرستان شمیرانات، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری	بیست و هشت، ۱۱۸۰ ص: مصور.
شابک	۱۲۰۰۰۰ ریال (ج. ۲): 987-964-528-101-2
یادداشت	نیبا
یادداشت	واژه نامه.
یادداشت	کتابنامه: ص. [۱۱۲۳] - ۱۱۶۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	رودبار قصران.
شناسه افزوده	انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
شناسه افزوده	شورای اسلامی شهرستان شمیرانات.
رده بندی کنگره	DSR ۲۰۸۹/۲۴۲ ک۴
رده بندی دیویی	۹۵۵/۱۲۳۳
شماره کتابخانه ملی	۳۹۴۶۲-۸۵

قصران (کوهسوران) بخش نخستین

- تألیف: دکتر حسین کریمان ● ناظر فنی چاپ: محمدرثوف مرادی ● لینتوگرافی: باختر
- چاپ: دالاهو ● صحافی: کیانی ● نوبت چاپ: دوم ۱۳۸۵ ● شمارگان ۱۵۰۰ نسخه
- این کتاب با همکاری شورای اسلامی شهرستان شمیرانات به طبع رسیده است
- همه حقوق محفوظ است

ISBN: 978-964-528-100-5

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۲۸-۱۰۰-۵

دفتر مرکزی: تهران - خیابان ولی عصر - پل امیربهداد - خیابان سرگرد بشیری
شماره ۱۰۰ - تلفن: ۵۵۳۷۴۵۳۱-۳، ۵۵۳۷۴۵۳۰، دورنویس: ۵۵۳۷۴۵۳۰
دفتر فروش: خیابان انقلاب بین خیابان ابوریحان و خیابان دانشگاه - ساختمان
فروردین - شماره ۱۳۰۴، طبقه چهارم - شماره ۱۴، تلفن: ۶۶۴۰۹۱۰۱

قیمت دوره دو جلدی: ۱۲۰۰۰ تومان

به نام آنکه جان را حکمت آموخت

در جستجوی خویشیم و هر اتفاق تاریخی و هر تکه از جغرافیای این سرزمین بخشی از ماست. هر قصه و هر افسانه و هر کلمه و هر عبارت که به گویشی آغشته است پاره‌ای از پیکر ماست.

در جستجوی خویشیم، اما شناسنامه‌هایمان را گم کرده‌ایم، نام و نشانیمان را به فراموشی سپرده‌ایم، نمی‌دانیم که در کجای جهان ایستاده‌ایم و نمی‌دانیم این مرزها که ما را در بر گرفته است از کجا تا کجا کشیده شده است؛ از خاطرات خاکمان بی‌خبریم و از حافظه این دیار بی‌اطلاع.

سال‌ها گذشته است و قرن‌ها، و عبور زمان نقاب بر نقاب شهرمان گذاشته است. ما به هر نقاب عادت کرده‌ایم و کنجکاو نیستیم که صورت این سرزمین را از پس نقاب‌هایش بشناسیم.

سی سال گذشته است از انتشار کتاب سترگ قصران، نوشته زنده یاد استاد فرهیخته جناب آقای دکتر حسین کریمان.

امروز اما بیش از پیش به این کتاب محتاجیم به سطر سطر و واژه واژه‌اش، نه فقط از آن جهت که این کتابی ارزشمند است و پژوهشی معتبر و مستند برای محققان و زینده‌محافل علمی و دانشگاهی، بلکه از آن جهت که نقشه راه است و گنجینه شناخت. از آن رو که چراغ است و راهنما برای فرد فرد ما که خود را به گذشته و تاریخ و هویت و فرهنگ خویش را باز شناسیم و به یاد آوریم که هستیم

و ریشه در کجا داریم و آن وظیفه که بر ماست، چیست.
ضرورت چاپ مجدد این کتاب مدتی بود که احساس می شد تا اینکه به
لطف خداوند و همت فرمانداری شمیرانات و شورای اسلامی شهرستان
شمیرانات و شورای اسلامی بخش رودبار قصران، این امر محقق شد.
سپاسگزاریم از همه عزیزانی که ما را در این مهم یاری کردند خصوصاً از
سرکار خانم پروانه مافی، فرماندار فرهنگ دوست شمیرانات که سهم بسزایی در
انتشار دوباره این اثر گران قدر داشتند.
خداوند همگی ما را ببخشد و رحمت و لطفش را نثار روان پاک و روح
بزرگ نگارنده این کتاب بگرداند. یادش گرامی و راهش روشن باد

علی رضا نظرآهاری

رئیس شورای اسلامی شهرستان شمیرانات

دی ماه ۱۳۸۵

پیشگفتار

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

ناحیه قصران یا کوهسران با سابقه درخشان تاریخی و فرهنگی، از نواحی بسیار قدیمی کهن سرزمین ایران، همواره مورد توجه مورخان و جغرافیدانان چون یاقوت حموی، اصطخری، ابن حوقل، حمدالله مستوفی، ابن فقیه، مقدسی، ابن اثیر، زکریای قزوینی راوندی، امین احمد رازی، فیروزآبادی، صاحب القاموس المحيط، و دیگران بوده است و همین امر مبین اهمیت و اعتبار این حوزه از نظرگاه تاریخی - فرهنگی است. و جا دارد از حیث پژوهشی و مطالعاتی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص دهد.

در روزگار ما حسین کریمان - که روانش شاد باد - با مطالعه محققانه و همه‌جانبه در زمینه‌های فرهنگی - تاریخی و جغرافیایی قصران و با دیدی تازه اثری بدیع از خود به یادگار گذاشته که در نوع خود کم‌نظیر است. زیرا این پژوهنده توانا، خواننده تیزبین فهیم را قدم به قدم در مسیر تاریخ همراهی می‌کند و چهره واقعی سرزمینی را در گذر زمان می‌نمایاند که چون نگینی در دل کهن سرزمین ایران درخشیده است.

علاوه بر این، او از قدمت تاریخی این خطه و از حوادثی که بر آن رفته و از نظرگاهها و دیدگاههای ارباب فضل سخن رانده است.

کاوشهای انجام یافته در دامنه کوه چشمه علی، دروس، قیطره، ایگل، آهار و آثار به دست آمده از این نواحی حکایت از روزگار پر عظمت و مردمان خردمند و کوشای این دیار دارد و از حیات و جوش و خروش زندگی در روزگاران قدیم این سرزمین خبر می دهد.

قصران در دوران پیش از اسلام از جمله مسیعاگاههای مذهبی بوده و آتشکده های فروزان داشته و آداب و رسوم و آیین زردشتی در آن جاری بوده است. پس از حضور دین مبین اسلام در ایران، مردمان این منطقه بر آیین پیشین بودند. و در حکومت مصفغان تا سال ۱۴۱ هـ. ق که عبدالجبار بن عبدالرحمن ازدی، حاکم خراسان به آن پایان داد باز آیین زردشت و آداب و رسوم آن در این ناحیه جاری بود و مردم با دادن باج و خراج بر دین خود بودند. با ورود سپاه حسن بن زید به این منطقه و یکپارچه کردن قصران حضور دین اسلام در این منطقه پررنگ تر شد. اما حوادثی چون ظهور سنباد به خونخواهی ابومسلم و حضور داهیان و پیروان ابومسلم که پس از مرگ وی در شهرها پراکنده شدند و به کوهها پناه آوردند و چنین شایع کردند که ابومسلم زنده است و در کوهستان قصران مقیم است و به وقت خود ظهور خواهد کرد. سالها این ناحیه را مورد توجه حکمرانان قرار داد. در ادوار بعد نیز از حکمرانان آل بویه، غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان گرفته تا آل باوند و آل پادوسبان، چلاویان و سادات مرعشی، صفویان و قاجاریان و دیگر حکمرانان در شکل گیری تاریخ این منطقه نقش داشتند. با انتخاب تهران به پایتختی، شهر ری در سایه آن قرار گرفت در عوض قصران اهمیت ویژه ای یافت و روز به روز آبادتر گردید. با توسعه تهران روستاهای اطراف در داخل شهر تهران قرار گرفت. امروز دیگر قیطره، شمیران، ونک، دروس، ازگل و لشگرک جزو کلان شهر تهران شده است.

در دوره قاجار قصرها و بناهای زیبا در این منطقه احداث شد. فتحعلی شاه، قصر قاجار و کاخ نگارستان را بنا کرد، محمدشاه قصر محمدیه را در تجریش ایجاد کرد، ناصرالدین شاه در سال ۱۲۹۵ کاخ زیبایی در شهرستانک احداث نمود و مظفرالدین شاه نیز در اوشان رودبار قصران، کاخ پیلای برای استراحت خود بساخت. انیس الدوله، همسر ناصرالدین شاه بقعه شاهزاده حسین را در امامه قصران بنا کرد. در دوره ناصری توجه زیادی به این ناحیه شد. بقعه‌ها و امامزاده‌ها تعمیر یافت و مرمت گردید و به دلیل داشتن آب و هوای خنک به استراحتگاه شاهان و رجال دولت تبدیل شد.

قصران علاوه بر اینکه از نظر آب و هوای مناسب و موقعیت جغرافیایی مورد توجه بود. از لحاظ پرورش بزرگانی چون ملک‌الکلام بندگان رازی، شاعر دربار مجدالدوله دیلمی، امیر فخرالدین شکرابی، امیر غیاث‌الدین شکرابی، امیر معزالدین یوسف شکرابی، پدر امیر غیاث‌الدین، آقا سید ابراهیم لواسانی، میرزا جعفر، مشهور به حکیم الهی، حاج ملا شکرالله لواسانی از قصران داخل و امیدی تهرانی، میرزا احمد قاضی تهرانی، افضل تهرانی از شاعران هزل‌گوی عصر صفوی، محمود صبوری، میرزا حبیب کنی، از قصران خارج و صدها ادیب و فاضل دیگر که هر یک در نوع خود ستاره‌ای هستند در آسمان ادب این پهنه از سرزمین ایران رنگ و جلای خاصی داشته، مؤلف مرحوم در اثر گرانسنگ خود به این موارد به طور مبسوط اشاره کرده‌اند.

در این اثر، علاوه بر مسائل مطروحه، به مباحث گویشی، آداب و رسوم و ضرب‌المثل‌های رایج در منطقه پرداخته شده و نیز پاره‌ای از آداب و رسوم و مثل‌های منطقه آهار را بیان کرده است. خواننده با مطالعه این بخش خود را در فضایی دیگر احساس می‌کند و با جشن‌ها و اعیادی که روزگاری زنده بود و امروزه رنگ باخته است و با گویشی شیرین که با فاصله‌ای نه چندان دور مردمان به آن سخن می‌راندند و اکنون کمتر نشانی از آن به جا مانده است آشنا می‌شود و حسرت

روزگاران را می‌خورد که چگونه فرهنگ اصیل قومی فرهنگ دوست و فرهنگ پرور چنین به دست فراموشی سپرده شده است و چه شد که این گونه به بیراهه کشیده شدیم و غم فردا و فرداهای دیگر را نخوردیم و از آنچه داشتیم پاسداری نکردیم تا این میراث گرانقدر در اثر بی توجهی از بین نرود.

سعی و تلاش زنده‌یاد استاد حسین کریمان، با تألیف اثر گرانسنگ **قصران**، در زنده کردن بخشی از این میراث فرهنگی و نشان دادن سهم دلاور مردان و ارباب فضل این خطه از کهن سرزمین ایران ستودنی است و بی شک علاقه‌مندان به تاریخ با مطالعه این اثر خود را در فضایی دیگر خواهند یافت و با راز و رمزهای این ناحیه آشنا خواهند شد. بی شک تحلیل‌های موشکافانه مؤلف بابی تازه در مطالعات **قصران‌شناسی** باز کرده و افقهای نوی را پیش‌روی پژوهندگان این عرصه گشوده است. اینک که این اثر به همت و یاری مسئولان فرهنگ دوست و ادب پرور شورای اسلامی شهرستان شمیرانات استان تهران چاپ و نشر می‌یابد امید است مورد توجه اهل ادب قرار گیرد.

محمد رضا نصیری

قائم مقام انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

این نامه که خامه کرد بنیاد
توقیع قبول روزیش یاد
ازجامی

پیش گفتار

ری کهن را به عهد باستان شهرستانها و دهستان معروف و آبادی
بوده است، که قدمت پاره‌های از آنها تازمانهای پیش از تاریخ بالامی رود
و باستان شناسان در آن مناطق آثاری از روزگاران پیشین یافته‌اند که
از تمدنی کهن در زمانهای دور حکایت می‌کند.

این نواحی - که در قرن سوم هجری شماره آنها بر هفده رستاق
(شهرستان و دهستان) بالغ می گردیده^۱ - از نظر وضع طبیعی بر روی هم
به دو منطقه ممتاز از یکدیگر تقسیم می شده است:

۱- منطقه کوهستانی، که اراضی شمال و پاره‌ای از شرق و غرب
حوزه ری را شامل می شده و تا مرز مازندران ادامه می یافته، و به سبب
خنکی و اعتدال هوا جنبه ییلاقی برای ری داشته.

۲- منطقه جلگه‌ای، که بخشی عمده از اراضی جنوبی و جنوب

۱- مختصر کتاب البلدان ابن قتیبه، ص ۲۷۴ س ۱۶.

شرقی و جنوب غربی این حوزه را دربر داشته و تاحد قم می‌رسیده ، و گرمسیر بوده است.

منطقه نخستین موضوع سخن در کتاب حاضر است ، و به تفصیلی که بیاید ظاهر آ به مناسبت کوهستانی بودن محل آنجا را «قصران» ، «مغرب» «کوهساران» یا «کوهساران» می‌خوانده‌اند.^۱

این منطقه خود به «قصران داخل» و «قصران خارج» انقسام می‌یافته^۲ ، و «قصران داخل» آبادیهای داخل دره‌های متفرع از سلسله کوه دماوند و توجال تانور و لاریجان مازندران ، و «قصران خارج» آبادیهای واقع در جنوب این سلسله کوه تا شهر بزرگ ری را فرا می‌گرفته است ، و خود اعتدال هوای آبادیهای «قصران داخل» بیش از «قصران خارج» است.

طهران پای تخت کشور که اکنون بدین پایه از وسعت و شهرت رسیده است ، درازمنه پیشین یکی از دیه‌های کم اهمیت قصران خارج بوده است.

نام کوهسار قصران به تفصیلی که در صفحه ۱۰۴ کتاب حاضر مذکور آمده در تورات درج افتاده است.

بقایای آتشگاهی در ده کیلومتری شمالی قله توجال بر فراز کوهی در داخل «قصران داخل» باقی است ، که پیش از اسلام پرستشگاه مردم زردشتی مذهب آن سامان بوده است .

فرقه مسلمیه (پیروان ابو مسلم خراسانی که ذکرشان بیاید) می‌گفتند ابو مسلم کشته نشده بلکه زنده است و در کوههای ری

۱- کتاب حاضر ، ص ۷۳ به بعد.

۲- کتاب حاضر ، ص ۹۲ به بعد .

(قصران) پنهانست و روزی ظهور خواهد کرد.^۱

این نکات و ده‌ها مسائل و مطالب دیگر که تفصیل آن‌همه را در متن کتاب مطالعه باید کرد، اعتبار و اهمیت و ذکر و شهرت این پهنه را در گذشته دلیلی بارز تواند بود.

اطلاق نام «قصران» بر این ناحیه کوهستانی نخستین بار در منابع مورد استفاده در احوال محمد بن ابان قصرانی معاصر با هارون الرشید و مأمون (نیمه دوم قرن دوم هجری) به نظر رسید.^۲ گویا ظاهراً می‌توان ترمیم «کوهسرا» یا «کوهساران» را به «قصران» مربوط به زمان محمد مهدی پسر منصور دوانیقی پنداشت، زیرا وی بود که دستوری داد تا «ری‌زیرین» را پی افکنند و «ری» را نیز از سال ۱۴۹ هجری «محمدیه» بخوانند.^۳ به هر حال قدمت ذکر «قصران» بیش از قدمت ذکر «طهران» است. نام «طهران» نخستین بار به صورت نسبت «طهرانی» در احوال محمد بن حماد طهرانی متوفی به سال ۲۶۱ (یا ۲۷۱) هجری در منابع مذکور افتاده.^۴

از آن پس نام «قصران» به تفصیلی که در مطاوی کتاب درج آمده در بسیاری از منابع به چشم می‌خورد، که ظاهراً آخرین آن‌ها از منابع مورد استناد «سفرنامه سانسون» فراهم آمده به عهد شاه سلیمان صفوی است. در این منبع «ایالت قصران» به جای «ایالت ری» بکار رفته است.^۵

۱- کتاب حاضر، ص ۲۶۲-۲۶۶.

۲- رک: کتاب حاضر، ص ۷۳.

۳- «ری باستان»، ج ۲، ص ۱۳۰.

۴- «تهران در گذشته و حال»، ص ۱۲.

۵- «و کتاب حاضر»، ص ۴۱۰، ۴۱۱. به شرط صحت قرائت این

کلمه در نسخه اصلی برای ترجمه.

پس از این زمان «طهران» به تدریج توسعه و عظمت پیدا می کند و ذکر شهرت می یابد و به پای تختی برگزیده می شود و نامش نام «قصران» خارج را تحت الشعاع قرار می دهد و اندک اندک جای آنرا می گیرد، اما نام «قصران» در «قصران داخل» همچنان تا حال بر زبانها ساری و جاری است، چنانکه «رودبار» آنجا را به نام «رودبار قصران» می شناسند.

اخبار گذشته قصران با اخبار ری و طبرستان و گیلان ارتباطی نام و تمام دارد. پهنه جنوبی قصران پیوسته مضاف بهری بوده. پهنه شمالی قصران در وقایع و حوادث آن سامان گاه بهری و دیگر گاه به طبرستان تعلق می گرفته است.

در باب سوابق قصران از پیشینیان به صورتی جدا گانه و کامل هیچگونه تصنیف و تالیفی به دست نیست.

منابع جهت تحقیق در باب طبرستان و به ویژه اخبار پس از اسلام آن بالنسبه کم نیست، لکن در باب ری و نواحی آن از گذشتگان اثر جامعی به ما نرسیده است، و در این باب آنچه هست همانست که نگارنده در دو مجلد به نام «ری باستان» فراهم آورده است.

اخبار قصران مندرج در کتاب حاضر با استفاده از تاربخهای طبرستان و گیلان و منابع کتاب «ری باستان» و در مواردی از خود آن کتاب، و نیز غور و بررسی در آثار بر جای مانده از رسوم و اطلال در سینه دشتها و زبانها صخره ها و قلل کوهها و درون دره ها و تطبیق نصوص تاریخی با آنها منضم با اطلاعاتی که به صورت دانش توده (فولکلر) در

باب احوال گذشته مردم آن حدود و ریشه آداب و رسوم فعلی آنجا به جای مانده است، و همچنین تامل و تعمق و تدبر در نامهای اماکن باستانی و دقت در وجوه آن نامگذاریها همراه با برخی استنباطها و اجتهادها در طی سالیانی چند با صبر و حوصله‌ای تمام فراهم آمده‌است. برخی اخبار - چنانکه اشارت رفت - گاه به صورت اعم و اخص میان ری و قصران جنبه اشتراك پیدا می‌کند. این نوع گرچه از مأخذی واحد و مشترك اقتباس شده است، لکن مطالب و نکته‌ها در مقام ذکر در هر يك از کتابهای «ری باستان» و «قصران» به نسبت کیفیت ارتباط رنگی مخصوص به خود، و از جهت بسط و ایجاز صورتی متناسب با اقتضای مقام دارد؛ همچنانکه در تالیف کتاب «تهران در گذشته و حال» اثر دیگر نگارنده نیز کمابیش چنین حالتی وجود داشته، که ذکرش در مقدمه آن کتاب برفته است.

قصران را در اوایل این عصر قرب ۲۳۰ دیه و آبادی بوده‌است که در پنجاه سال اخیر در توسعه شهر طهران نزدیک به ۸۵ آبادی آن زیر پوشش فعالیتهای شهری قرار گرفته و از صورت دیهی بدرآمده‌است، بقیه آبادیها نیز در تمام شؤون در حال رشد و توسعه است، و هر روز کامهای تازه‌ای در راه پیشرفت آنها برداشته می‌شود و اصلاحاتی تازه در آنها صورت تحقق می‌یابد، چنانکه اکنون جز معدودی همه‌دارای برق و لوله‌کشی آب و راه ماشین‌رو و مدرسه و انجمن‌ده و خانه انصافی و دیگر تشکیلات رفاهی هستند.

برای آنکه کلیانی از اوضاع فعلی این آبادیها، و اطلاعاتی از

سوابق آن دسته که دارای پیشینه تاریخی هستند بدست باشد، نام‌دیاها به همراه اخبار مربوط بدانها به ترتیب حروف تهجی در کتاب درج آمده است.

این نکته نیز گفتنی می‌نماید که در سه سال قبل که کار طبع کتاب آغاز گردیده بوده پهنه قصران در تقسیمات کشوری صورتی داشت که در صحنه ۲۷ کتاب حاضر به نظر می‌رسد، و مستند آن فرهنگ آبادیهای کشور، جلد سیزدهم استان مرکزی بوده است، که از انتشارات آمار ایران است، و بر اساس نتایج سرشماری عمومی آبان ماه سال ۱۳۴۵ شمسی تنظیم یافته، و به سال ۱۳۴۸ شمسی به چاپ رسیده است؛ لکن بعداً در تاریخ ۱۸ خرداد ۱۳۵۵ شمسی - چنانکه در صفحه ۴۲۲ کتاب اشاره شده - بنا به تصویب هیئت دولت دو شهرستان شمیران و ری مضاف به طهران گردید، چنانکه هم اکنون طرح دیگری تهیه شده است که طهران را از استان مرکزی جدا می‌سازد، و در صورت تصویب طهران و شهر ری و شمیران و کرج به صورت یک فرمانداری که زیر نظر وزیر کشور فعالیت خواهد داشت اداره خواهد شد.^۱

این تغییر اندک بهیچ‌روی اشکال با ابهامی در تقسیمات مطالب کتاب به وجود نخواهد آورد، چنانکه با رجوع به نقشه «قصران و جهات گسترش کوهها و امتداد راهها» مندرج در مقابل ص ۱۲۰ و یا نقشه «قصران و آبادیهای آن» مقابل ص ۴۸۸ کتاب موقعیت هر محل

۱- رک: روزنامه کیهان، یکشنبه ۴ دیماه ۱۳۵۶، شماره ۱۰۳۴۸ صفحه

را به راحتی می‌توان بازشناخت.

بدین معنی در استدراک کتاب نیز با استناد به جزوه «تقسیمات کشوری» فراهم آمده و به وسیله وزارت کشور در اردیبهشت ۱۳۵۶ اشارت رفته است چنین تغییری بر اساس ضرورت ناشی از توسعه و پیشرفت روزافزون مناطق مختلف کشور همیشه وجود خواهد داشت.

آمار و ارقام در باب آبادیها از در آمارگیری و سرشماری عمومی سال ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ شمسی که در فرهنگ ایران و فرهنگ آبادیهای کشور مندرج است جهت مقایسه تغییرات بیست ساله درج افتاده و چون کار طبع کتاب خیلی زودتر از سرشماری عمومی سال ۱۳۵۵ شمسی آغاز گردیده بوده، و نیز نتایج این سرشماری در باب یک یک آبادیها هنوز در دسترس قرار نگرفته، لذا مطالب و ارقام و اعداد آن در کتاب حاضر انعکاس پیدا نکرده است.

در باب آبادیهایی که اکنون زیر پوشش شهری طهران قرار گرفته‌اند، در کتاب «تهران در گذشته و حال» بحثی جامع‌تر و مبسوط‌تر رفته است، و علاقه‌مندان به تفصیل بیشتر در این باب را بدانجا رجوع باید کرد.

در کتاب حاضر در تعیین شخصیت اما مزاده‌ها و معصوم‌زادگان مدفون در این پهنه و احوال آنها جز در مواردی معدود ذکر نرفته است، زیرا تحقیق در احوال فرد فرد این بزرگواران به سبب مذکور

نیامدن نام اکثر ایشان در منابع و کتب انساب موجود، و نیز دلائل دیگری که در صحائف ۲۱۴، ۲۱۵ کتاب حاضر بدانها اشارت رفته اغلب در نهایت صعوبت و گاه غیر ممکن بوده است.

باب سوم کتاب - چنانکه ملاحظه می شود - به بحث در باب کلیاتی در گویش مردم قصران و انتخاب گویش دیه آهار^۱ از بخش رودبار قصران اختصاص دارد. در ضبط واژه های آن به سبب در دسترس نبودن حروف لاتین قراردادی مستشرقان، و نیز از جهت رعایت يك نواختی تمامت کتاب، از حروف فارسی (جز در مواردی اندك که ضرورت ایجاب می کرد) استفاده کرد، و برای کاستن ازدشواری قرائت آنها را مشکول ساخت، و بدین قرار گويا دشواری قسرات واژه ها چندان زیاده تر از ضبط آنها با حروف قرار دادی لاتین - که صرف نظر از عدم آشنایی همگان بدانها، در نشان دادن گونه مخصوص اداء واجها (حروف)، و کیفیت خاص ظهور وا که ها (مصوتها)، و شدت نواها (آکسانها) در این گویش، قدرت کامل عیاری ندارد - نخواهد بود، خاصه آنکه در این کتاب هدف بیشتر ضبط خود واژه هاست نه نشان دادن گونه بسیار دقیق تلفظ فعلی آنها، چون واژه واحدا کنون در هر آبادی به رنگی خاص تلفظ می شود.^۲

ذکر این نکته از فایده تی خالی نمی نماید که درج گویش در کتابی

۱- دلیل انتخاب این گویش در متن کتاب، ص ۷۶۲ - ۷۶۴ ذکر گردیده

است.

۲- فی المثل کلمه «خوب» را در آهار به صورتی برزخ بین «خوب» و

«خاب» و در او شان «خب» (به ضم خا) و در فشم «خوب» (به فتح خا و سکون واو بامد) به کار می برند.

که در تاریخ اماکن فراهم می‌آید در ایران در روزگار پیشین نیز سابقه داشته است، چنانکه ظهیرالدین مرعشی مقدمه کتاب تاریخ کیلان و دیلمستان خویش را - که آغاز تالیف آن در سال ۸۸۰ قمری است - به ذکر اصطلاحات گیل و دیلم که الفاظ ایشان بر آن جریان داشته اختصاص داده بوده است، که مع الاسف بعدها آن قسمت یکسره از میان رفته و اکنون جای آن در نسخه موجود در کتاب خالی است.^۱

گویاوی نخستین مؤلفی است که گویش محلی و مصطلحات معمول میان مردم عامی را مورد توجه قرار داده بوده است.

کتاب حاضر در در دو بخش تنظیم یافته که از آغاز تا ص ۵۹۱ به بخش نخستین و از ص ۵۹۲ به بعد به بخش دوم اختصاص دارد. فهرست مندرجات هر دو بخش در ابتدای بخش نخستین و فهرست اعلام رجال و طوایف و بلدان و اماکن و اسامی کتب و نیز فهرست مشخصات منابع و مآخذ و همچنین استدراکات و اضافات و تصحیحات هر دو بخش در آخر بخش دوم درج آمده است.

در خاتمه این مقال بدین حقیقت اذین دندان و صمیم دل اقرار می‌دهد که با آنکه به قدر وسع بل به سر حد طاقت در تنقیح مطالب و تنظیم مندرجات و ترتیب ابواب و فصول مجاهدت و دقت بکار بست، باز بی‌شبهه از خطا و سهو مصون نمانده است.

بدین مناسبت از کرم عمیم دانشمندان بصیر و خبرگان نکته‌گیر انتظار دارد در برخورد به خطا و اشتباه، آنها را به ذیل عفو بپوشند،

۱- ر.ک: تاریخ کیلان و دیلمستان مرعشی، ص یا مقدمه مصحح، ص ۱۲

و با تذکار آن موارد من بنده را ممنون الطاف و عنایات خویش
سازند.

جمعه نوزدهم اسفند ماه ۱۳۵۶ شمسی
برابر با سلخ ربیع الاول سال ۱۳۹۸ قمری

حسین کریمان

فهرست مندرجات کتاب

باب اول

فصل اول

صفحه	موضوع
۱	تعریف
۲	پایه اعتبار و ارجمندی ناحیه قصران
۲	تخت پیش از اسلام
۳	دوم به عهد اسلامی
۱۰	قصران و شاعران بزرگ
۱۲	اماکنی از دیگر بلاد که نیز نام قصران داشته اند
۱۴	حدود قصران
۱۵	الف - حد جنوبی
۱۵	ب - حد شرقی
۱۸	ج - حد شمالی
۲۲	د - حد غربی
۲۷	ناحیه قصران و تقسیمات کشوری کنونی آن
۲۷	الف قصران داخل
۲۷	پهنه رودبار

صفحه	موضوع
۳۴	بهنة لواسان و سیاہ رود
۴۱	بهنة دهستان شهرستانك
۴۳	ب - قصران خارج
۴۳	بهنة طهران
۵۱	بهنة كن
۵۱	بهنة سولقان
۵۲	بهنة طرشت . بهنة شمیران
۵۷	بهنة بهنام و غار
۵۹	طول و عرض جغرافیایی قصران
۵۹	نامهایی که از دیرباز به تناوب بر ناحیه کوهستانی قصران اطلاق یافته و وجه آنها
۵۹	الف - پیش از اسلام
۷۱	ب - به عهد اسلامی
۷۳	وجه تسمیه قصران
۸۰	زمین شناسی قصران
۹۲	تقسیم قصران به دو قسمت قصران داخل و قصران خارج
۹۵	نسبت قصران
۹۵	قدمت آبادی و معموری قصران
۱۰۱	ذکر ناحیه قصران در تورات
۱۰۸	کوههای قصران
۱۰۸	کوههای دماوند و شمیران را تا دوسه قرن پیش البرز نمی گفتند و البرز همان کوه قاف است
۱۱۵	کوههای قصران داخل
۱۱۶	الف - حوزه رود لار
۱۱۶	ب - حوزه رود شهرستانك
۱۱۶	ج - حوزه رود جاجرود
۱۱۸	کوههای قصران خارج
۱۲۰	رودهای قصران : الف - رودهای قصران داخل
۱۲۰	۱- حوزه رود لار
۱۲۲	۲- حوزه رود شهرستانك
۱۲۳	۳- حوزه رود جاجرود

صفحه	موضوع
۱۲۶	عمارت فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه در جاجرود و بناهای بزرگان در آنجا
۱۲۷	پلهای جاجرود
۱۲۸	ب - روده‌های قصران خارج
۱۳۳	هوای قصران : الف - هوای قصران داخل
۱۳۴	۱- کاخ علی کلمه در قصران داخل
۱۳۴	۲- کاخ خلیفه عباسی در قصران داخل و بناهای ییلانی بزرگان در آنجا در گذشته
۱۳۸	اشاره به بناهای قدیمی لار که جنبه مذهبی ازدستی داشته
۱۴۱	۳- کوشك ارغون خان در لار
۱۴۳	۴- کاخ ناصرالدین شاه در شهرستانك
۱۴۴	۵- کاخ مظفرالدین شاه در اوشان ۶- عمارت صدر اعظم نوری در لواسان
۱۴۵	۷- عمارت حیدرآباد لشكرک
۱۴۶	ب - هوای قصران خارج
۱۴۷	بخش اول .
۱۴۷	بخش دوم و بناهای ییلانی آن
۱۴۸	۱- دیه مهران ، (و دیه سلوقان در ذیل صفحه)
۱۵۱	۲- کاخ طغرل اول سلجوقی در تجریش
۱۵۲	۳- کریم خان زند در تابستان ۱۱۷۲، ۳ به ییلاق شمیران رفت
۱۵۳	۴- قصر قاجار
۱۵۴	۵- قصر محمدیه متعلق به محمد شاه غازی در تجریش
۱۵۵	۶- قصر عباسیه حاج میرزا آقاسی
۱۵۶	بخش سوم (تعریف اعتدال بهار ری)
۱۵۷	راهها و طرق ارتباطی قصران
۱۵۸	الف - قصران داخل
۱۶۶	ب - قصران خارج
۱۷۰	مردم قصران : الف نژاد و قبایل
۱۷۹	ب - شماره جمعیت
۱۸۰	اقتصاد قصران

صفحه	موضوع
۱۸۱	معادن قصران
۱۸۲	پارچه بافی، سفال سازی
۱۸۳	معماری، محصولات کشاورزی
۱۸۵	لبنیات، عمل، گل
۱۸۶	ماهی، اوزان
۱۸۷	وحوش، شغل مردم، مشکلات کشاورزی
۱۸۷	خبری شگفت انگیز
۱۸۹	بقایای آثار باستانی در پهنه قصران و اماکن مذهبی زردشتی
۱۹۱	الف - آثار باستانی قصران داخل
۲۰۰	ب - آثار باستانی قصران خارج
۲۰۴	بنای امامزاده ها در قصران
۲۰۹	مسجد لواسان نخستین مسجد قصران داخل
۲۱۴	نسب امامزاده ها اکثر معلوم نیست و تحقیق درباره بیشتر آنها امکان ندارد

فصل دوم - تاریخ قصران

۲۰۷	در يك مقدمه و دو بخش
۲۲۰	بخش نخست پیش از اسلام
۲۲۱	۱- به عهد آشوریان
۲۲۸	۲- به زمان دولت ماد
۲۳۲	۳- به عهد هخامنش
۲۳۶	۴- در حمله اسکندر
۲۳۷	۵- به زمان جانشینان اسکندر
۲۳۸	۶- در پادشاهی اشکانیان
۲۴۷	۷- در دوره ساسانیان
۲۵۱	۸- آل قارن یا سوغرائیان
۲۵۲	۹- آل باوند
۲۵۴	۱۰- مصمغان دماوند

صفحه	موضوع
	بخش دوم به عهد اسلامی
۲۵۶	۱- فتح طبرستان
۲۵۷	۲- فتح ری و قصران خارج
۲۶۱	اعتقاد مسلمیه در باب مخفی بودن ابو مسلم در قصران
۲۶۶	۳- قصران داخل و نواب خلفا
۲۶۷	۴- عمر بن العلاء
۲۶۸	بخشی موجز در تعریف رویان
۲۷۳	وجه تسمیه رویان
۲۷۴	نامهای مختلف رویان
۲۷۷	دنباله سخن در باب عمر بن العلاء
۲۸۰	کاخ عمر بن العلاء در ری
۲۸۲	جانشینان عمر بن العلاء
۲۸۳	۵- مازیار
۲۸۷	۶- طاهریان
۲۸۸	۷- دنباله اخبار قصران خارج
۲۹۰	۸- ظهور علویان
۲۹۱	حکومت حسن بن زید
۲۹۵	فرمان مذهبی حسن بن زید
۲۹۹ (ذیل صفحه)	تعریف کوه زوراء ری
۳۰۴	نام امراء حسن در قصران داخل
۳۰۷	محمد بن زید
۳۰۹	قصران خارج و ری
۳۱۰	۹- سامانیان
۳۱۴	۱۰- اسفار و مرداوینج
۳۱۷	۱۱- آل بویه
۳۳۴	۱۲- غزنویان
۳۴۱	۱۳- سلجوقیان
۳۵۹	۱۴- شاه غازی رستم بن علی اصفهید مازندران
۳۶۰	۱۵- سلاجقه عراق و کردستان و اتابکان و آل باوند و خوارزمشاهیان

صفحه	موضوع
۳۷۲	۱۶- مغول و ایلخانان
۳۷۹	۱۷- آل بادوسپان و ایلکانیان
۳۸۴	جلالویان در قصران داخل
۳۸۷	۱۸- سادات مرعشی در قصران داخل
۳۸۸	۱۹- تیموریان
۳۹۳	۲۰- بنی کیای گیلان (حسینیان) در قصران داخل
۳۹۸	۲۱- قراقوینلوها
۴۰۱	۲۲- آق قوینلوها
۴۰۴	۲۳- صفویان
۴۱۱	۲۴- افغان ، افشاریه ، زندیه
۴۱۴	۲۵- قاجاریان
۴۲۱	۲۶- خاندان جلیل پهلوی

فصل سوم- آبادیهای قصران

۴۲۲	الف - در شهرستان طهران
۴۲۳	ب - دوری
۴۲۳	ج - در شمیران
۴۲۴	د - در شهرستان کرج
۴۲۶	بخش نخست - قصران داخل
۴۴۱-۴۲۶	آب نیک - ایگل
۴۴۳-۴۴۲	باستی - بورزند
۴۴۴	یشت لاریجان - پل جاجرود
۴۲۶-۴۴۴	تکیه سپهسالار - تیمورآباد
۴۴۹-۴۴۶	جاثیج - جبرود
۴۵۰	چهارباغ
۴۵۰	حاجی آباد - حیدرآباد
۴۵۱	در بند سر - دستگرد

صفحه	موضوع
۲۵۵-۲۵۲	راحت آباد - رهط آباد
۲۵۵	زایگان - زردبند
۲۵۸-۲۵۶	سبوزرگ - سینک
۲۶۶-۲۵۹	شکرا ب - شهرستانک
۲۶۷	علابین ، فرد آباد
۲۶۹-۲۶۸	فشم - قاسم آباد
۲۷۳-۲۶۹	کردیان - کبا سر
۲۷۴-۲۷۳	گرما بدر - گلندوک
۲۷۹-۲۷۵	لار - لواسان بزرگ
۲۸۱-۲۸۰	مزرعه سادات - میگون
۲۸۴-۲۸۲	ناران - نیک نام ده
۲۸۵	واصف جان
۲۸۵	همه جا ، هنزک
۲۸۶	بخش دوم - قصران خارج
۴۹۷-۴۸۷	احتسایه - ایلمان
۵۰۰-۴۹۷	بادامک - بهجت آباد
۵۰۱-۵۰۰	پس قلعه - پونک
۵۰۳-۵۰۲	تپه سیف - تهران
۵۰۴-۵۰۳	جعفر آباد - جی
۵۰۴	چال هرز - چیز
۵۰۷-۵۰۵	حدیقه - حکیمیه
۵۰۸-۵۰۷	خاک لاری - خوردین
۵۱۲-۵۰۸	دار آباد - دولت آباد
۵۱۲	رستم آباد - رندان
۵۱۳	زرگنده
۵۱۷-۵۱۳	سرخ حصار - سیرا
۵۱۹-۵۱۷	شاد آباد - شیر
۵۱۹	صید ، ضرابخانه
۵۲۰-۵۱۹	طلالون - طهران

موضوع

صفحه

۵۲۱-۵۲۰	عباس آباد - علی آباد
۵۲۲-۵۲۱	فرح آباد - فیروز بهرام
۵۲۸-۵۲۵	قاسم آباد - قیطره
۵۳۲-۵۲۸	کاشانک - کیگا
۵۳۲	لارک - لویزان
۵۳۶-۵۳۳	مبارک آباد - مهران
۵۳۸-۵۳۶	نارمک - نیاوران
۵۴۰-۵۳۹	ورانه - ونک
۵۴۰	همه سین
۵۴۱	یاخچی آباد - یوسف آباد
۵۴۲	وصف بناهای باستانی در قصران از دیرباز تا آخر عهد قاجاریان
۵۵۵	فصل چهارم - رجال قصران
۵۵۶	الف - قصران داخل
۵۵۶ (ذیل صفحه)	ایزد و درخارا کسی
۵۶۲-۵۵۷	ابراهیم - فضل الله
۵۶۷-۵۶۲	محمد - یوسف
۵۶۷	ب - قصران خارج
۵۶۸	پیش از اسلام
۵۷۰	در دوره اسلامی
۵۷۰-۵۷۱ (ذیل صفحه)	حواریان و صحابه ائمه (ع) که اهل ری بوده اند
۵۷۸-۵۷۲	آل سامان - خموشی
۵۸۵-۵۷۸	رجیمی - لهراسپ
۵۹۱-۵۸۵	محمد - یوسف

باب دوم

فصل اول

۵۹۲

۵۹۴

مذهب قصران پیش از اسلام
آیین مغان

صفحه

موضوع

۶۰۰	کیش مردم قصران به عهد دولت ماد و هخامنشیان
۶۰۴	به عهد اسکندر و سلوکیان و پارتها
۶۱۰	به روزگار ساسانیان
۶۱۰	تاریخ ظهور زردشت
۶۱۵	اوستا
۶۲۱	توحید در ماوراء ثنویت زردشتی
۶۲۲	قول محققان خارجی
۶۲۴	در آیین مقدس اسلام
۶۳۱	دنباله بحث در باب قصران و آیین زردشت و پرستش ناهید در قصران
۶۳۳	ستایش ناهید در قصران
۶۳۳	ناهید در قدیمترین زمان و پیش از ورود به آیین زردشت
۶۳۸	مهر در قدیم
۶۴۰	ناهید و مهر در آیین زردشتی
۶۴۴	خصوصیات ناهید
۶۵۰	قربانی برای ناهید
۶۵۶	ظهور ناهید به صورت دختری شانزده ساله
۶۶۰	وظائفی که ناهید به عهده دارد
۶۶۴	معابد ناهید
۶۶۹	قصرها و خانه‌ها یا زیارتگاهها و حریمهای ناهید
۶۷۵	آتشگاه قصران
۶۷۶	موقع جغرافیائی این آتشگاه
۶۷۸	دلائل آتشگاه بودن این بنا
۶۹۴	آتشگاه‌ها را اکثر در بلندی می‌ساختند
۶۹۷	آتشگاه قصران به نام ایزد ناهید بوده است
۷۰۰	تعریف بنا و وضع کنونی آن و نقشه فزل ما یا آتشگاه قصران
۷۱۰	تاریخچه بنای آتشگاه قصران و مدت دائر بودن آن
۷۱۵	آیین نبایش در آتشگاه
۷۱۹	آتشگاه در حکم مدرسه و مرکز تعلیم دانش بوده است

صفحه

موضوع

۷۲۱	زیارتگاهها و حریمهای ناهید در قصران
۷۲۲	زیارتگاههای ناهید در قصران خارج
۷۲۲	بقعه بی بی شهربانو حرم ناهید است
۷۳۱	زیارتگاه ناهید در دامن قلعه توجال
۷۳۸	زیارتگاههای ناهید در قصران داخل
۷۳۸	خاتون بارگاه
۷۴۰	آثار زیارتگاه ناهید در دبه اوشان
۷۴۲	بوته انار مقدس اوشان
۷۴۶	بقایای زیارتگاهی در شهرستانک
۷۴۶	زیارتگاهها و حریمهای ناهید در لار قصران داخل

فصل دوم

۷۴۸	مذهب قصران بعد از اسلام
۷۴۸	الف - در قصران خارج
۷۵۱	ب - در قصران داخل
۷۵۲	آغاز رواج اسلام در قصران داخل

باب سوم

فصل اول

۷۵۶	کلیاتی در گویش مردم قصران و انتخاب گویش دبه آهار
-----	--

فصل دوم

	پارهای از آداب و رسوم و ضرب المثلهای رایج در دبه آهار و نکات و
۷۶۴	قواعد دستوری گویش آنجا
۷۶۴	الف - آداب و رسوم
۷۷۰	ب - ضرب المثلها
۷۷۵	ج - نکات و قواعد دستوری

موضوع

صفحه

فصل سوم

۷۸۲	واژه‌ها
۷۸۳	الف
۷۹۵	ب
۸۱۳	پ
۸۲۶	ت
۸۳۹	ث
۸۳۹	ج
۸۴۷	چ
۸۵۵	ح
۸۵۹	خ
۸۷۱	د
۸۹۱	ذ
۸۹۱	ر
۹۰۱	ز
۹۰۸	س
۹۲۷	ش
۹۳۸	ص
۹۴۰	ض
۹۴۱	ط
۹۴۴	ظ
۹۴۴	ع
۹۴۹	غ
۹۵۲	ف
۹۵۵	ق
۹۶۳	ک

صفحه	موضوع
۹۷۷	گ
۹۸۷	ل
۹۹۴	م
۱۰۰۶	ن
۱۰۱۷	و
۱۰۲۳	ه
۱۰۲۹	ی
۱۰۳۲	فهرست اعلام رجال و طوایف
۱۰۷۵	فهرست بلدان و اماکن
۱۱۲۶	فهرست اسامی کتب
۱۱۴۳	فهرست مأخذ و مشخصات آنها
۱۱۶۶	استدراکات و اضافات و تصحیحات

فهرست عکسها و نقشه‌ها و تصاویر

صفحه	موضوع
۸۴	فسیلهای بدست از کوههای گاجره
۹۸	نمونه اشبائی که از تپه‌های فیطریه بدست آمده
۱۰۰	اشیاء بدست آمده از ده تنگه آهار
۱۲۰	نقشه قصران، جهات گسترش کوهها و امتداد راهها
۱۴۳	عمارت ناصرالدین شاهی شهرستانک
۲۱۱	لنگه در نفیس مسجد لواسان بزرگ
۳۳۰	عکس هوایی دبه آهار
۳۳۷	قلعه امامه
۳۴۰	عکس هوایی اوشان
۳۴۲	عکس هوایی ایگل و باغ کل
۳۵۹	شکراب
۳۶۰	عکس هوایی شکراب
۴۶۵	عکس هوایی دره شمشک و دربندسر
۴۶۸	عکس هوایی فشم
۴۸۱	عکس هوایی میگون
۴۸۶	نقشه قصران، بخشها و آبادیها و رودهای آن
۵۴۹	تصویر فتحعلی شاه و دوازده پسر ارشد وی
۵۵۲	قصر یاقوت
۶۵۸	تصویر ناهید در حجاریهای نقش رستم

صفحه	موضوع
۶۷۴	نمایی از زیارتگاه چک‌چکو در یزد
۶۷۸	نمای آتشگاه قصران از گردنه آهار بشم
۷۰۱	نقشه آتشگاه قصران با قزل ماما
۷۰۲	نمای صخره‌ای که آتشگاه بر فراز آن بنا شده
۷۰۲	قسمتی از بقایای دیوار شرقی
۷۰۳	نمای غربی آتشگاه
۷۰۳	نمای شرقی آتشگاه
۷۰۴	جبهه جنوبی آتشگاه و مدخل اطرافها از ایوان
۷۰۴	دیوار جنوبی دالان
۷۰۵	نمای مدخل تالار شرقی
۷۰۶	گوشه‌ای از دیوار شرقی داخل دالان
۷۰۷	چوب با ملاط پوشانده آتشگاه
۷۰۸	دونوع ملاط نرم و خشن و سه پاره سفال
۷۰۹	نمای بقایای تالار شرقی که دوطبقه بودن آتشگاه را نشان می‌دهد
۳۷۷	گوشه‌ای از دریاچه توجال